

első szocialista társadalmának építéséből is, mintha ezt akarná példázni az utolsó dokumentumok egyike, amely arról tudósít, hogy Münnich Ferencet az Országos Olajszindikátus Revíziós Bizottságának elnökévé nevezték ki.

A dokumentumgyűjtemény forrásai a legkülönbözőbb kutatási igényt is kielégítik. A források egy része az OK(b)P-nak, a hadifoglyok tevékenységére vonatkozó, a körükben végzett propaganda, agitáció és segítés kérdéseivel foglalkozik. Fontos helyet foglalnak el a Vörös Hadsereg főparancsnokságának és egyes alakulatainak a magyar internacionalisták tevékenységére vonatkozó irataik. A források külön csoportját képezik az újságok, röplapok, amelyeket elsősorban a magyar kommunisták szervezetei jelentettek meg. A kötet válogatását közöl az ellenséges tábor képviselői által létrehozott dokumentumokból is. A kiadvány összeállítói gondosan ügyeltek arra, hogy a már korábban publikált anyagok lehetőleg ne kerüljenek be még egyszer a gyűjteménybe.

A kötet szerkesztői nemcsak a tudományág művelőinek szánták e hézagpótló kiadványt, hanem az érdeklődő közönség számára is. Ezt a célt szolgálja az első kötet terjedelmes bevezetője, amely külön értéke a gyűjteménynek. Az előszó szerzői: Jakovlev L. I., Milei György, Józsa Antal a dokumentumok által átfogott időszak részletes elemzését nyújtva, a főbb dokumentumok értékét kiemelve, megkönnyítik az olvasó számára a dokumentumok kezelését, olvasását, ezen túlmenően pedig a dokumentumokat is részletes jegyzetekkel látják el.

Mit lehetne kiemelni a kötet tartalmát illetően? Talán csatlakozva az előszó szerzőihez, meg kell erősítenünk azt a kitétel, hogy a közölt dokumentumok egyértelműen megerősítik, hogy a hadifoglyok önként, saját elhatározásukból keltek a szovjethatalom és saját ügyük védelmére. Megtudjuk az előszóból, hogy az internacionalisták hősiességéről emlékművek tanúskodnak a Szovjetunióban, a magyar internacionalisták közül pedig Kun Béla, Gavró Lajos, Fekete Rudolf, Nagy István, Nemes József, Zalka Máté, Garasin Rudolf és mások a Vörös Zászló Érdemrendet, Münnich Ferenc pedig Lenin-rendet kapott. Befejezésül az előszó szerzőinek egyik mondatát idézve összegezhetjük a legjobban az olvasó gondolatait a gyűjtemény elolvasása után. „A magyar internacionalisták — mint más népek fiai is — Szovjet-Oroszország népeit abban a meggyőződésben segítették, hogy ezzel saját hazájuk, saját népük felszabadulását is elősegítik. Tudatában voltak annak, hogy a győzelmes szocializmus hazája a magyar dolgozó népnek barátja, segítője lesz. A történelem őket igazolta. Ezért, amikor a magyar internacionalisták tevékenységét bemutató dokumentumokat lapozgatjuk, önkéntelenül eszünkbe jutnak azok az orosz hadifoglyok, akik 1919-ben a magyar Vörös Hadsereg soraiban küzdöttek, azoknak a szovjet katonáknak a hősiessége, hallatlan véraldozata, akik 1944–1945-ben a hitleri és magyar fasiszták igája alól szabadították fel Magyarországot. A közös forradalmi hagyományok, az elesett hősök kiontott vére az együvé tartozás szét téphetetlen sálaival kötik össze népeinket.”

A kötet méltó emléket állít a magyar és más népek internacionalistáinak, magyarul és oroszul való egyidejű megjelentetése hozzájárul a Szovjetunió népeinek és a magyar nép kölcsönös megbecsüléséhez, a kölcsönös barátság és internacionalizmus elmélyítéséhez. (*Kossuth Könyvkiadó 1967.*)

FARKAS JÓZSEF

SCHÖPFLIN ALADÁR: VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

Élete alkonyán Schöpflin így vallott koráról: „Nehéz embernek lenni ebben a szép XX. században.” Mennyire igaza volt! Mert aligha létezett ellentmondásosabb: remények születésével és bukásokkal telítettebb kor, mint ez. Mozgásba jött a társadalom, s a nyugtalanság áterjedt a szellemi életre is. Valóban szép volt, mert az ember megérezte lehetőségeit, nagyszerű távlatokat sejtett meg. Úgy tűnt, elérkezett az ember gazdasági felszabadításának és az egyéniség kiteljesedésének ideje. De nehéz is volt, mert a harcba menőket lépten-nyomon elgáncsolták, és a háború, az ellenforradalom, a fasiszmus könyörtelenül letörte a szép szándékokat.

Schöpflin különösen az utóbbit élte és érezte át. Az ő látószíkját is, ugyanúgy mint a polgári értelmiség legjaváét, a humanitás, a kultúra, a művészetek töltötték ki. Ám ezek a jelzők: polgári, liberális, radikális, Schöpflinnel kapcsolatban nem sokat mondanak; noha ízlése, világlátása, gondolatrendszere soha nem tud kiszakadni ebből a körből, de a „soha-meg-nem-elégedés” babitsi magatartás; az értelem, a szépség, a humanitás szüntelen keresése arra ösztönzi, hogy ne engedjen fogékony szelleme körül szűkös korlátokat kiépülni, és arra sarkallja, hogy az élet újabb és újabb elemeit hódítsa meg magának. Az igaz, hogy ez a birtokbavétel főleg a szellemi életre vonatkozik. És az is tény, hogy az egyetemes életnek ez mégiscsak egy darabkája. Ezért talán látásmódja lefogottnak, esetleg egyoldalúnak tűnhet, amely az örökös keresés és a gondolatkörök szüntelen tágítása, szellemi rugalmassága és szinte mindenre fogékonysága ellenére is megmarad, körvonalaiiban ugyan elmosódott, de mégiscsak lehatárolt világban. Azonban nem szabad elfelejtenünk: ami embertelen, az művészetellenes is, és aki a művészetekért és ezen a területen az élet szabadabb megnyilatkozásáért, a gátak lebontásáért küzd, az harcban áll az emberért, az élet sorsdöntőbb igazságaiért is. Schöpflin ennek az ügynek volt az elkötelezettje. Már az új irodalmunk vajudásánál is ott bábáskodott. És később is, elete végéig, nagy tehetséggel óvta, küzdött érte. Közben maga is együtt nőtt, izmosodott vele. Mindent látó szemét alig kerülte el lényeges esemény. Résztvevője szinte valamennyi irodalmi vitának, és ezekben lefojtott szenvedélye, kiegyensúlyozott, harmonikus egyénisége, józansága megóvja a szélsőségektől. Így formálódott, teljeseedett ki gazdag életműve, mely következetesen és koncentráltan, szinte teljességgel foglalja magába irodalmunk és színházi életünk csaknem öt évtizedének valamennyi lényeges elemét.

Komlós Aladár magabiztosan — és azzal a készséggel, mely megóvja őt a részletekbe vesztéstől — tekinti át ezt a hatalmas életművet. Munkájára nagyon jellemző ez a kifordított szólás: a fáktól látja az erdőt. Schöpflinről mindent tud, ami lényeges. Erről tanúskodik a kötet összeállítás és gondolatokban gazdag előszó is. E kis tanulmányában szinte schöpflini tömörséggel és éleslátással foglalja össze a pályakép minden fontos elemét. Apróságnak tűnik, de megemlítem, mert jellemző Komlós kvalitására: néhány vonással élénk varázsolja az embert is, akit azon nyomban megkedvelünk. Belénk áramlik belső izgalma, és jó ismerősként követjük a gondolat hullámvázait: részesei leszünk szenvedélyes, célratoró igazságkeresésének.

Régi igazság: a jó kritika mindig személyes ügye írójának, és két íróat nyilván: azt, akiről szól, és azt, aki írja. Ezt a gondolatot nagy önismerettel Schöpflin is megfogalmazta. S valóban: alig van kritikus, akit munkái jobban felfednének mint őt. Látszólag ez megkönnyítette Komlós értékelő munkáját. Azonban mennyi minden szüfolódik egy életműben! És ebből mi fér bele egy rövid előszóba? A lényegre koncentrált tanulmány válaszol ezekre a kérdésekre. Az igaz, hogy leginkább csak kontúrok megvonására kénytelen szorítkozni: cizellálásra, részletezésre nincs módja, sőt nem egy lényeges problémakört éppen csak érint, s jó néhányat el is hagy. De így is továbbgondolásra ösztönöz, és végül is jó kalauz, mert bevezet Schöpflin gondolatvilágába, felszínre hozza értékeit, felfedi ellentmondásait, és marxista szemléletű értékítéleteivel segít megérteni és birtokba venni az életművet.

Az előszóban Komlós maga is utal Schöpflin termékeny munkájára. Elszórt írásainak számát ezekkel lehet kifejezni. Ez önmagában is sejteti, hogy nem lehetett könnyű feladat ebből a méreteiben hatalmas, szerteágazó életműből terjedelemben bizonyára korlátozott reprezentatív kötetet összeállítani. A szokványos töprengések: mit hagyjon el, az életműnek melyik darabja fontosabb, kifejezőbb, időállóbb, melyik szól a ma emberéhez? — itt is felvetődtek. A szerkesztő jól oldotta meg a feladatát. A kötet avatott kéz munkája. Komlós Aladár áttekinti és együtt látja az egész oeuvre-öt; nagy felkészültséggel mérlegeli s értékeli, és a terjedelmes, sokrétű anyagból ügyesen szelektál: bizton emeli a kötetbe az életmű legjavát. Ide nem illő: az egészhez szervesen nem kapcsolódó munkát nem találunk az összeállításban. Emellett érdeme az is, hogy a válogatás nyomán élénk tárul Schöpflin pályájának teljes keresztmetszete. Így képet kapunk mindenről, ami lényeges, ami e nagy kritikus világának, gondolatrendszerének, esztétikai nézeteinek megismeréséhez szükséges. Az arányokat is jól választotta meg. A könyv kétharmada Schöpflin kritikusi alapállását, látásmódját meghatározó, elméleti felvetéseit összegző, irodalom és társadalom összefüggéseit elemző tanulmányait és egyes írókról rajzolt miniatúr, de markáns és erőteljes portréit tartalmazza; egyharmada pedig ízelítőt ad könyv- és színmű-bírázataiból.

E gondos és alapos, mindent mérlegelő válogatással kapcsolatban alig lehet lényeges kritikai megjegyzésem. Ezért talán öncélúnak tűnhet, ha mégis szóvá teszem, hogy néhány tanulmány és könyvbírálat elhagyásával nem értek egyet. Ezek közül először is a *Konzervatív kritika, fejlődő irodalom* címűt említem. Igaz, ez a polemizáló írás zavaró momentumokat — és jellege miatt —, masutt is kifejtett gondolatokat is tartalmaz. Azonban ez az önisztelés gyakori, és úgy tűnik, hozzátartozik Schöpflin munkamódszeréhez. És ez természetes is, mert életismerete, szenvedélyes igazságkeresése nem túrt meg dogmákká csontosodott nézeteket, és olykor a maga koncepcióját is merevnek és főleg kimunkálatlannak érezte, ezért többször kénytelen volt visszatérni az alapokhoz, hogy álláspontját egyértelműbbé tegye. Ebben az írásában viszont másról is szó van. Az ellenforradalom új viszonyokat teremtett és ez arra kényszerítette, hogy a megváltozott helyzetnek megfelelően, újrafogalmazza a korábbi célokat, azokat tudatosítsa, és a konzervatívok koncentrált támadásával szemben megvédje; s nem utolsósorban, a zavaros helyzetben, ezzel is, főleg a Nyugat-nak és körének igyekezett új távlatot mutatni. Nem ennyire jelentős, de mégis a kötetbe illenek *A magyar irodalom a XX. században* c. tanulmány is. Noha kétségtelen vázlatos és elnagyoltnak tűnik ez a munka. Azonban a konzervatív állásfoglalással szemben ebben fogalmazódik meg bizonyító erővel és legteljesebben az a koncepció, hogy a Nyugat és mozgalma, s vele az új irodalom szellemi életünknek nem periferikus jelensége, a nemzeti hagyományoknak nem megszakítója és nem mélypontja a kultúránknak, hanem ellenkezőleg: mindent, ami érték, önmagába foglal és továbbfejleszt, ezért a nemzeti irodalmunk fő sodrát jelenti.

Lehet érvelni a Babits- és Gárdonyi-portré mellett is. Az igaz, hogy a Babits-kép itt inkább pillanatfelvétel és merevebb, haloványabb is a valóságosnál, a Gárdonyiról írt tanulmány pedig számos vonatkozásban elavult, de mindkettő részleteiben finom és időálló megfigyeléseket és értéktételeket tartalmaz, amelyekre még ma is oda kell figyelnünk. Könyvbírálatai közül csak kettőt: *A halottak élén*, s az *Ady és konzervatív kritikái* címűeket hiányolom.

Ha már a „kivánságlista” felsorolásánál tartok, megjegyzem, hogy van Schöpflinnek néhány tanulmánya, amely az irodalom- és műfajelmélet körébe tartozik. Írt az ősi ritmusról, a magyar nótáról, a regényről, a drámáról. Ezek szinte külön fejezetbe kínálkoznak. Egy pillanatra sem kétséges, hogy a szerkesztő, aki a tanulmányában ezekre is utal, most nem feledékenységből, hanem meggondoltan hagyta el őket. S talán igaza is van, mert ezek a munkák különösképpen nem gazdagítják a kor esztétikai ismereteit, nem úttörő jellegűek, s ma már halványaknak, túlhaladottaknak tűnnek. Mégis azért említem, mert ezek az írásai is azt tanúsítják, hogy Schöpflin egyénisége szüntelen mozgásban van, és közben nemcsak ízlése fejlődik, és korábbi koncepciói finomulnak, hanem vonzásköréi is bővülnek: az irodalom minden szféráját igyekszik birtokba venni, és ily módon is gyarapított ismeretanyagát felhasználni.

Végül: ha szokásos udvarias fordulatnak hangzik is, meg kell jegyezmem, hogy ez a kötet mindenféleképpen dicséretre méltó, hasznos vállalkozása a könyvkiadónak és a szerkesztőnek, mert egyszerre gondolatébresztő, hagyományörző és értékmentő. Közkinccsé teszi irodalmunk valóban szép, de nehéz korszakának szellemi izgalmait, gondjait magába foglaló termését, amelynek ha számos vonatkozásával polemizálunk is, de mai irodalmi tudatunk, közizlésünk mindenféleképpen gazdagszik vele. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

KRAJKÓ ANDRÁS